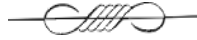

BIRÓ TEOFIL

A római hatalom Skóciában

Az ókori Róma több mint ezeréves fennállása során az akkor ismert világ jelentős részét meghódította, uralma alá hajtotta. A meghódított területek pacifikációját követően, azok provinciává való szervezésével, megkezdődött a Római Birodalomba történő integrálásuk. A fejlett római államszervezet és közigazgatás megszervezésén túl az integrációs folyamatot a római kultúra elterjesztése, vagyis a meghódított népek romanizációja segítette a legjobban elő. Ez a romanizációs politika olyannyira sikeres volt, hogy a meghódított tartományok nagy részének lakossága nemcsak a rómaiak latin nyelvét, de azok kultúráját, érték- és jogrendjét valamint életmódját is magukévá tették.

Ez az általános folyamat játszódik le a brit szigeten is, amelyet Julius Caesar két rövidebb expedíciója (Kr. e. 55 és 54) után, végül a Claudius császár uralma alatti hadjáratot (Kr. u. 43) követő négy évtizedben hódítanak meg a rómaiak. A negyven évig tartó folyamatos előrehaladás és hódítás során a rómaiak fokozatosan a sziget teljhatalmú uraivá lettek, s megkezdheték saját kultúrájuk terjesztését a már lecsendesített brit néptörzsek között. Kr.u. 79-re a mostani Anglia és Wales egész területe római fennhatóság alá került. A jelenlegi Skócia azonban „*terrae incognitae*”¹, vagyis teljesen ismeretlen terület volt Róma számára, melyet vad barbár törzsek népesítettek be.

AZ EGYIK LEGJELENTŐSEBB RÓMAI ÉPÍTMÉNY A BRIT-SZIGETEKEN SKÓCIA TÖRZSEI ELLEN ÉPÍTETT HADRIÁNUS FALA

A skót Alföld területén a rómaiak három jelentősebb népet tartottak nyilván. Keleten a rómaiak által *Votadinine*nek nevezett néptörzs élt, melynek székhelye a mai Edinburgh-tól keletre elhelyezkedő Traprain Law volt. A *Novantae*-nek elkeresztelt népcsoport szállásterülete délnyugaton, a mai Dumfries és Galloway területén helyezkedett el. E két nép közötti területeket a *Selgovae* törzs népesítette be.² Az ő territóriumuk Eskdale-től a Cheviot-dombságig terjedt. A skót Alföld és Felvidék határterületein, a Firth of Clyde vidékén élt a *Damnonii*-k népe. Tőlük északra már a skót Felvidék terült el, melynek kietlen pusztaságait, erdőmocsaras területeit megszámlálhatatlan kis harcias törzs népesítette be. Ezeket a törzseket egyégesen *Caledonii*-nak, vagyis kaledóniaiaknak nevezzük.³

Kr. u. 78-ban új helytartó került Britannia provincia élére, Julius Agricola. Kormányzó-sága első, illetve második évében a római fennhatóságot kiterjesztette a még addig meg nem hódított wales-i és észak-angliai területekre is. Mindezek után fogalmazódott meg benne egy skóciai hadjárat terve, melynek során a még mindig független britanniai területeket szándékozott meghódítani. Kr.u. 80-ban Agricola megkezdte villámháborúját,⁴ melynek tétje a skót Alföld elfoglalása volt. Ebben a hadjáratban a római hadsereg a „harapófogó taktikát” alkalmazta.⁵ Ez azt jelentette, hogy a IX. légiót Agricola a *rotadimik* területén, vagyis Dél-Skócia keleti részén át küldte északi irányba. A XX. légió mindeközben a skót Alföld nyugati részén vonult ugyancsak észak felé. Miután a IX. légió keresztülvágta magát a *rotadimikon*, s meghódította azok földjeit, egész Lothian birtokába került. Innen továbbhaladva elérték a Firth of Forth-ot. A XX. légió a *no-vantae*-k törzsi területein vonult végig egészen a Firth of Clyde-ig. Ezek után valahol a későbbi Antoninus-fonalán a két római légió egyesült egymással, s immáron együtt vonultak egészen a Firth of Tay-ig. A hadjáratot követő két esztendőben Agricola leigázta a *novantae* népet Skócia délnyugati részén és biztosította a római fennhatóságot a megszállt területeken. Ahol tudott, ott szerződéseket és szövetségeket kötött a helyi népekkel, máshol pedig erődök építésével biztosította a békét.

A legfontosabb és legjelentősebb katonai erőd *Trimontium* lett, amely a jelenlegi Newstead mellett épült fel Edinburgh-tól déli irányba, a Tweed folyó forrásvidékén. Agricola itt állomásoztatta a parancsnoksága alatt lévő haderő jelentős részét. *Trimontium* kitűnő bázisul szolgált az egész skót Alföld szemmel tartására. Szükség esetén a szélrózsa bármely irányába fel lehetett vonultatni a légiókat. Agricola számos kisebb erődöt építtetett a Clyde és a Forth közötti vonalban. Ezek jó minőségű római utakkal voltak egy-

mással összekötve. Az erődláncolat célja Skócia déli területeinek biztosítása volt a kaledóniai barbár hordákkal szemben. Habár ekkor még fal, árok, vagy más védelmi vonal nem állt a rómaiak rendelkezésére, az erődök láncolata mégis kitűnő alapot nyújtott a majd' hatvan évvel későbbi Antoninus-fal megépítéséhez.

Skócia történelmi fejlődésében a római hatást általában jelentéktelennek, csekélynek tartják. Ezt annak tudhatjuk be, hogy hosszú távon a birodalom nem tudta stabilizálni helyzetét a területen, s végül feladta azt. A Skóciában eltöltött rövid időm volt elég arra, hogy a helybéli népeiséget romanizálni lehessen, megszerettessék vele a római életmódot, kultúrát. A régészeti leletek azonban azt mutatják, hogy a hódítók itt is elkezdtek terjeszteni a római civilizációt annak minden vívmányával együtt. Ennek dél-skóciai hatásáról a régész és történész Anna Ritchie a következőképpen számol be:

„Abban az időben a római hatás minden bizonnyal jelentős volt, hiszen a törzsi szervezetben élő helyi népek soha azelőtt nem láttak még semmi, a Skóciába behatoló római hadigépezethez fogható.

A rómaiak behatolásának óriási gazdasági hatása is volt. A skót Alföldön állomásozó római hadsereget ugyanis etetni kellett, mely kihatással volt a mezőgazdaságra. Hatalmas mennyiségű gabonára volt szükségük, melyet helyben kellett beszerezniük, mert a délről ma-

gukkal hozott készletek ekkorra már elfogytak. A régészeti feltárások láthatóvá tették azokat a hatalmas földkunyhókat, földalatti kamrákat, melyeket méretükből adódóan csak is és kizárólag a hódító hadsereg ételmezését szolgáló gabona raktározására állíthattak. Az akkori kis településeknek nem volt szükségük hasonló méretű raktárhelyiségekre.

Egy másik fontos terület amelyre a római hódítás igen előnyös hatással volt, a közlekedéshálózat kiépítése. A hadsereg mobilitását, ételmezését, és a cohorsok közötti üzenetváltást a fejlett úthálózat biztosította. Ennek előbukkanása a vadonból – ahol előzőleg nem volt más, csupán kisebb ösvények, csapások – kelthette a legnagyobb megdöbbenést a helyiek körében. Az utak, a hatalmas erődök, a magas bástyafalak és az óriási fából készült kapubejáratok mind-mind egy teljesen idegen világ kontrasztját jelentették az addig ismerthez képest.”⁶

Agricola ambícióit azonban nem elégtette ki a dél-skóciai területek meghódítása. Az ő végső vágya az volt, hogy egész Britanniát meghódítsa Rómának. Kr. u. 83-ban félelmetes haderő⁷ élén megindította északi hadjáratát, mely a még mindig dacoló, független észak-britanniai területeket lett vol-

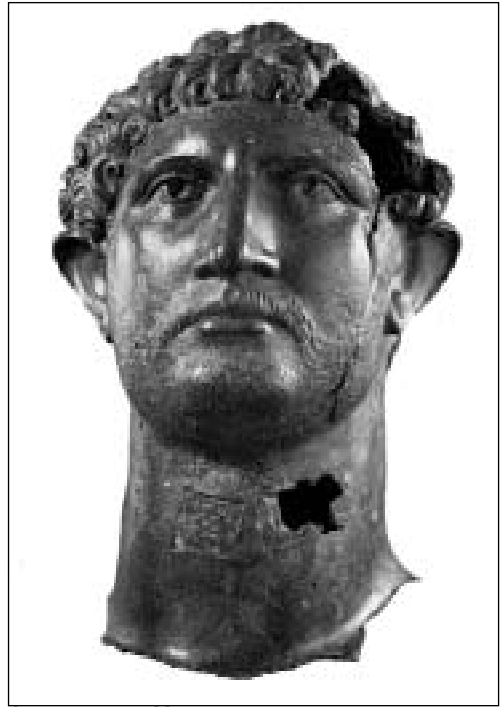
EURÓPA ELRABLÁSA EGY KENTBEN FELTÁRT RÓMAI MOZAIKON

na hivatott elfoglalni. Így akarta megtörni és elpusztítani a kaledóniaiak még mindig meglévő erejét és dacos elszántságát egyszer s mindenkorra. Agricola hadmozdulatait egy erőteljes római flotta is támogatta, amely a keleti parton hajózott északnak, követvén a szárazföldi csapatok mozgását. Az útjukba kerülő, s ellenséges kézen lévő öblökön rajtaütöttek, az egész partvidéket végigfosztogatták.⁸

A benszülöttek nagyobb helyismeretét ellensúlyozandó, s hogy az esetleges bekerítést elkerülje, Agricola három részre osztotta seregét.⁹ A rómaiak megosztottságát Tacitus szerint a helyiek úgy próbálták meg maguk számára kihasználni, hogy az éjszaka leple alatt mindannyian a leggyengébb, IX. légiót támadták meg. A lesből támadó kaledóniaiak először végeztek az őrökkel, majd berontva a táborba rávetették magukat az alvó katonákra. Ekkor ádáz kézitusa vette kezdetét, s a harc kimenetele igencsak kétséges volt. Agricola azonban kémei útján még időben értesült a barbárok terveiről, így az éjszaka folyamán a szorongatott IX. légió segítségére tudott sietni. Ezután a két római csapat között versengés kezdődött.

Most már a dicsőségért harcoltak. A felmentő sereg ugyanis mindenképpen segílyt hozni szándékozott, míg a megtámadott IX. légió azért harcolt oly elszántsággal, nehogy segílyre szorulni lássák. A támadókat gyorsan kiverték a táborból, akik aztán gyorsan az erdőkke és mocsarakba menekültek. A siker után a római katonáknak megnőtt az önbizalma, s bátran követték Agricolát további előrenyomulásában. Ez évben egészen a Firth of Tay-ig, vagyis a mai Perthshire-ig nyomult előre a római hadigépezet. Itt építették a Római Birodalom legészakibb erődjét, *Inchtuthil*. Kr. u. 83–84 telén az egész hódító hadsereg *Inchtuthil*-ban vésztele át a zord időjárás viszontagságait.¹⁰ Kr. u. 84 tavaszán Agricola folytatta északi előrenyomulását a partvidéki lankás területen. Az útjába kerülő településeket elfoglalta, és ideiglenes katonai táborokat építtetett.

Míndeközben a kaledóniaiak nagy elszántsággal készülődtek az előrenyomuló római hadsereggel való döntő ütközetre. Előző évi vereségük nem keserítette el őket, hiszen Agricola agyafúrtságának, s nem pedig a római fegyverek vitézségének tudták be azt.¹¹ Az amúgy egymással is ellenségeskedő, s különböző etnikumhoz tartozó felvidéki törzsek történelmükben talán először szövetkeztek egymással a közös ellenség, Róma ellen. A kaledóniai törzsek egyesült seregének vezérévé a vitézség és nemesség által legkiválóbb¹² *Calgacus*-t¹³ választották. *Calgacus* tisztában volt a rómaiak és a saját serege közötti minőségbeli különbséggel. Ezért csak hatalmas túlerő birtokában szándékozott csatát vállalni Agricola ellen.

A NAGY HÓDÍTÓ, HADRIANUS CSÁSZÁR BRONZ PORTRÉSZOBRA, AKI A RÓMAI BRITANNIÁT VÉDŐ ERŐRENDSZER, AZ ÚN. „HADRIANUS-FAL”-T FELÉPÍTTETTE

Amíg a lehető legtöbb harcost zászlaja alá nem gyűjtötte, addig csupán visszavonult, és kitért az előrenyomuló rómaiak elől.

Hadserege minőségi fölényének Agricola is tudatában volt, így ő arra törekedett, hogy minél előbb nyílt csatára kényszerítse *Calgacus*-t. A római katonai táborok régészeti feltárásaiból bizonyosan kiderül, hogy Agricola *Inchtuthil*-ből kiindulva a mai Stonehaven, Inverurie és Huntly városkákön keresztül egészen Morayshire-ig követte a visszavonuló kaledóniai sereget.¹⁴ Valahol északkeleten, melyet Tacitus *Mons Graupius*¹⁵ névvel illet, végre szembenéz egymással a két haderő.

Több mint harmincezer¹⁶ kaledóniai vadember várakozott harcra készen a domboldalon. A kelta harci szekerek a két hadsereget elválasztó völgyben lármázva és száguldozva fitogtatták erejüket a szembenálló római csapatok előtt. Velük szemben Agricola nyolcezer főnyi gyalogos segédcsapatát a hadsereg közepén helyezte el, háromezer lovasát pedig a szárnyakra tette. A légiókat a sánc előtt sorakoztatta fel, hogy szükség esetén segítségére tudjanak lenni az esetleges meghátrálóknak.¹⁷

A csata előtt mind a két hadvezér bátorító szónoklatot tartott harcosai illetve katonái előtt. A beszéd, melyet Tacitus a kelta vezér szájába ad, egyrészt a római uralom és civilizáció határozott, csengő hangú elutasítása, másrészt pedig a szabadság iránti kétségbeesett vágy legelőször történő lejegyzett megszólalása a skót történelemben.¹⁸ Ugyanennek a vágnak a harcosai és szószólói lesznek a középkorban William Wallace és Robert Bruce, valamint Rob Roy és Bonnie Prince Charlie a 18. században.

A tüzes hangú beszédek követően a szembenálló hadseregek összecsaptak egymással, s ádáz harc vette kezdetét. A rómaiak fegyelme, összeszokottsága, valamint Agricola taktikai előrelátása és hadvezéri tehetsége a hatalmas túlerő dacára is a rómaiak javára billentette a csata mérlegét. Mivel a közelharcban kiképzésük, gyakorlottságuk és jobb fegyverzetük révén a rómaiak voltak fölényben, Agricola a harcnak ezt a módját kényszerítette rá az ellenségre. Mikor pedig a kaledóniaiak tartaléka hátulról kerítette volna be a harcoló római gyalogosokat, pont a kellő pillanatban küldte ellenük az addig ugyancsak tartalékban tartott római lovasságot. Ez a négy tartalék lovas egység aztán szétverte és megfutamította az ellenség tartalékát. *Calgacus* serege ekkor már vert helyzetben volt. Előbb kisebb csoportok futamodtak meg, végül az egész hadsereg hátat fordított a csatatérnek, s az üldöző rómaiak elől az erdőbe menekült. A vereség után *Calgacus* már nem tudta újraegyesíteni hadseregét, és ez azt jelentette, hogy Róma lényegében döntő ütközetet nyert meg. Amennyiben hihetünk Tacitusnak, a barbárok vesztesége mintegy tízezer főt tett ki, míg a rómaiak ezzel szemben csupán háromszázhatvan katonát vesztek.¹⁹

A csatát követően Agricola felderítőútra küldte ki a római hajóhadat. Megparancsolta, hogy hajózzák körbe Britannia északi partjait, és szolgáljanak bizonyítékkal arra nézve, amit már régóta sejtettek, hogy Britannia sziget. A római flotta teljesítette a parancsot. Soha addig nem látott vizeken hajóztak. „Felfedezték, s meghódították az *Orcades* nevű, addig ismeretlen szigetcsoportot is”²⁰, mely minden valószínűséggel a mai Orkney-szigetcsoportot jelenti. Távol, az északi horizonton a tengerészek látták a Shetland-szigeteket²¹, amit ők *Thule* szigetének hittek.²² Ezek után a hajóhad délnek vitorlázott Skócia nyugati partjain, míg el nem érte Trucculentum²³ kikötőjét. Ekképpen bizonyosodtak meg Britannia sziget voltáról.

Időközben Agricola visszavonult légióival délre, s a telet *Inchtuthil* erődjében töltötték. Újabb hadjáratra azonban már nem került sor, mert hivatali idejét letöltve Agricolát Kr. u. 85-ben visszahívták Rómába. Elutazása előtt Agricola parancsot adott, hogy *Inchtuthil*

erődjét erősítsék meg kellőképpen ahhoz, hogy a skót Felvidékre vezető utat biztosítani és ellenőrizni tudja.

Róma akkori helyzete nem tette lehetővé ismételt hódító hadjárat indítását, sőt a távoli erődökben még helyőrség tartását sem. A római katonákra sokkal frekvenciáltabb helyeken volt szükség, mind Britanniában, mind magán a kontinensen. Kr. u. 87-ben, még mielőtt az elkezdett munkálatokat befejezhették volna, a rómaiak szisztematikusan leépítették, majd végleg elhagyták *Inchtuthil* erődjét. Dacára Agricola *mons graupius*-i elsöprő győzelmének, a rómaiak teljes visszavonulásban voltak Skóciában. Fokozatosan kivonták erőiket az országban lévő összes erődjükből, katonai bázisukról. Kivonulásuk azonban nem volt egy békés folyamat, mivel a helybéli törzsek folyamatos zaklatásai mellett kellett azt véghez vinniük. A visszavonuló légiók nyomában a kaledóniai hordák benyomultak az elhagyott területekre. Keresztülöpörtek a Forth és Clyde közötti földszoroson, valamint a római határt jelképező apró erődökön. Az ütött-kopott sisakok, széthasított koponyák és törött kardok – melyeket Newstead mellett ástak ki a régészek *Trimontium* egykori erődjének helyén – elkeseredett harcok szószerűi, melyek az erődítmény csöppet sem békés kiürítéséről, elhagyásáról vagy esetleg elfoglalásáról mesélnek nekünk.²⁴ Egyszersmind megkérdőjelezzük az egész római kivonulás önkéntes voltát is. Minden valószínűség szerint a legyengített római helyőrségek kényszerűségből, a körülmények nyomására vonták vissza erőiket a jobban védhető hátsó ország irányába. Kr. u. 105-re a rómaiak a Solway és a Tyne közötti területig, tulajdonképpen a későbbi Hadrianus-falig vonták vissza csapataikat.

Hadrianus császár uralkodásával ismét fordulat következett be a rómaiak britanniai politikájában. Az új császár – aki többször is járt a provinciában – Kr. u. 122-ben úgy döntött, hogy egy hatalmas fal építésével a Solway és a Tyne közötti földszoroson megszilárdítja a tartomány északi határát. Ez a fal, mely építetőjéről a Hadrianus-fal nevet kapta, az elkövetkező évszázadok során fontos szerepet játszik majd Britannia történelmében.²⁵

Hadrianus tevékenysége még tulajdonképpen nem érintette a skóciai törzsek életét, békében hagyta őket. Ez csak Kr. u. 139-ben, Antoninus császár ideje alatt fog megváltozni, mikor az új britanniai helytartó, Quintus Lollius Urbicus a II., VI. és XX. légiók élén behatolt Skócia területére. Szándéka az volt, hogy újra római fennhatóság alá vonja a közel ötven évvel ezelőtt meghódított térséget, azaz legkevesebb, a skót Alföldet. Célját rövid úton meg is valósította. Légióival vereséget mért a kaledóniakra, s csakhamar visszafoglalta az egész elvesztett területet egészen a Forth és a Clyde közötti földszorosig. Itt egy hatvan kilométer hosszú, tőzegtől épült falat emeltetett. Ezt nevezzük Antoninus-falnak²⁶, mely egy pár évtizedes periódusra a Római Birodalom északi határát jelölte.

A rómaiak térhódítása Britanniában ekkor érte el zenitjét, habár a skóciai uralom soha nem jelentett többet katonai hódításnál. Erről a régészeti leletek is bizonyosságot adnak. A dél-britanniaihoz hasonló romanizált városokat – ahol az elrómaiásodott briton lakosság a római divat szerint öltözködött, a római életmódot folytatta, s az egymás közötti kommunikációban is a latin nyelvet használta – Skócia területén nem lehet találni. Minden egyes közösség a saját életét élte, a saját tradicionális életmódja szerint. A római uralmat csak nagyszámú katonaságnak a területen történő állomásoztatásával lehetett biztosítani. Az őslakosok ugyanis mindig készen álltak fellázadni a római hatalom ellen a megfelelő pillanatban. Három jelentős lázadásról van tudomásunk jelenlegi ismereteink szerint.²⁷ Mindegyik lázadás mélyen megrázta a római uralmat a területen, s végeredményben Kr. u. 183-ban a skót területek feladását eredményezték.

Azonban még koránt sem értek véget a rómaiak skóciai kalandjai. Kr. u. 208-ban az idős Septimius Severus császár, hogy megfenyítse és megzabolázza a Hadrianus-faltól északra élő népeket, újra behatolt légióival az egykor meghódított területekre. Severus hadjáratairól nagyon kevés tényleges dolgot tudunk. A császár tisztában volt vele, ha a területet pacifikálni akarja, akkor újra meg kell azt hódítani, s az összes ezzel járó feladatot újra el kell végeznie. Azt, hogy a Kr. u. 208-tól – a hadjárat kezdetétől –, Kr. u. 211-ig – a császár haláláig – eltelt három esztendőben mi mindent tudott elérni, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy nem volt könnyődolga. Sivár, kopár hegyek között, posványos, mocsaras síkságokon kellett harcolnia egy olyan ellenséggel, aki kerülte a nyílt összeütközést, mindig lesből támadt, a lemaradó légi-onáriusokat egyenként ölte meg, vagyis mai kifejezéssel élve gerilla hadviselést folytatott.²⁸

Severus halála után a rómaiak kivonták erőiket Skóciából, és Kr. u. 214-re már végérvényesen a Hadrianus-fal jelentette a birodalom északi határát és védővonalát. Római Britannia elkövetkezendő két évszázadában – legjobb tudomásunk szerint – római katona nem tette lábát Cheviot-dombságon túli területre.²⁹ Ez azt jelentette, hogy Skócia végleg megszabadult a római hódítás veszélyétől. A kapcsolat azonban nem szűnt meg teljesen a britanniai rómaiak és a skóciai őslakosok között. Kr. u. 297-ben egy új népnév jelenik meg a forrásokban, a pikteké.³⁰ A 4. században a piktek törzsszövetsége jelentette a legfőbb ellenséget a Római Birodalom északi részén.³¹ A piktek többször betörték Britannia provincia területére. A század első felében ezek a rajtaütések még csupán helyi jellegűek voltak. A század derekától azonban megsokasodtak a támadások. Kr. u. 367-ben a piktek és a skótok³² Britannia provincia elleni támadásai időben egybeestek a szászok part menti, s a frankok rajnai támadásaival. A kortársak úgy vélték, hogy a hadműveletet a törzsek közösen tervezték. Ezért beszél Ammianus Marcellinus a kortárs történész egy nagy „barbár összeesküvésről”. A barbár hordák folyamatos támadásai miatt Honorius császár az 5. század elején – föltehetőleg egy segélykérő üzenetre válaszolva³³ – azt írta Britannia városainak, hogy gondoskodjanak maguk a saját védelmükről.³⁴ Ezek után kivonta a légiókat a tartományból, sorsára hagyva azt. A rómaiak és a piktek kapcsolatai így végérvényesen megszakadtak.

Összefoglalva a dolgokat, a rómaiak skóciai jelenléte csak ideiglenesnek nevezhető. Legelső és legutolsó hadjáratauk között százharminc esztendő telt el, de a tényleges római uralom a meghódított területek felett mindössze negyven évig tartott. Sem a rómaiak, sem pedig az itt élő helybéli népek számára nem származott hosszú távú előny a hódításokból. Római részről ez egy vad, anyagi haszonnal nem járó küzdelem volt, mely legjobb esetben is csupán egy bizonytalan katonai tényrejtést jelentett. A helybeliek számára is csak megpróbáltatást jelentettek a római hadjáratok. A romanizált élet kellemes hatásaiból, jótéteményeiből nem kértek, s nem is kaptak semmit. Viszont kijárt nekik az összes szenvedés, amit egy hódító idegen hatalom katonai jelenléte csak adhat. Végül a hódító rómaiak – külső körülmények hatására, és a helybéli lakosság folyamatos lázongásaitól is ösztönözve – lemondtak a terület feletti uralomról, s mindkét fél örömeire visszavonták erőiket a romanizált dél-britanniai területek védelmére.

JEGYZETEK

¹ MAGNUS MAGNUSSON: *Scotland. The story of a nation*. New York, 2000, Grove Press. (A továbbiakban: Magnusson) 15.

² A rómaiak által *Votadininek* nevezett népről annyit tudunk, hogy minden bizonnyal brit kelták voltak. A római hódítás idején békében éltek a hódítókkal, egy Rómának alárendelt vazallus királyság keretein belül. A 6. század folyamán székhelyük Traprain Law-ból *Din Eidyn*-be (ez Edinburgh régi kelta neve) helyeződött át, területük pedig a Firth of Forth-tól egészen a Tees folyóig, vagyis Skócia déli részéig terjedt. A történelemben régi kelta nevükön – „*Gododdin*” – vonultak be. A 7. század elején élet-halál harcot vívtak az erőteljes, s expanzív angel királysággal, Northumbriával. Ez a heroikus küzdelem az angelek teljes diadalával végződött. Kr.u. 638-ban elesett *Din Eidyn*, s ezzel megpecsételődött a *gododdinok* királyságának sorsa is. Míg az angelek előtt megnyílt az út a további északi irányú hódítások előtt, addig a *Gododdin* királyság végérvényesen a történelem süllyesztőjébe került. (Magnusson 25–27.)

A *Novantae*-nek és *Selgovae*-nek elkeresztelt törzsek beazonosítása már jóval problematikusabb feladat, mint a *Votadiniké* volt. A skót Alföld déli és nyugati régióiban ugyanis bonyolultabb az etnikai képlet. Erről Professor James Heron, a belfasti Assembly's College egykori tanára a következőképp vélekedik: „Bede idején Galloway-ben találunk egy népet, melyet Ő[Bede] *niduari piktek*-nek hív. A későbbiekben nevük *galloway piktek*-re változik. Pk se nem gael se nem brit kelták, hanem nem árja őslakosok, akiket a kelták itt hagytak [nem irtottak ki], s akik felvették a kelta hódítók nyelvét. Miután a kelták leigázták őket, egy bizonyos mértékű keltaizáción estek át. Ennek mértéke azonban bizonytalan. Strathclyde-ban szintén találunk jelentős létszámú pikt őslakost, de itt a domináns népcsoport, a pikteket leigázó britonok, vagyis brit kelták népe volt. Közeli rokonságban álltak a wales-iekkel. Ők hozták létre a strathclyde-i brit királyságot. A rómaiak bejöveteléig Galloway-ben a piktek, strathclyde-ban pedig a brit kelták voltak a domináns etnikumok.” (JAMES HERON: *The making of the Ulster Scot*. In: Henry Jones Ford: *The Scotch-Irish in America*. Hamden (Connecticut), 1966, Archon Books. (továbbiakban: Heron) 558.)

Heron professzor soraiból kiderül, hogy Dél- és Délnyugat-Skócia etnikai térképén a római időkben az előzetesen hódítóként fellépő keltákon kívül igen jelentős etnikai csoportot takar az őslakosként definiált pikt nép. Végeredményben azt mondhatjuk, hogy pontos határvonalak nélkül, de átfogóan a skót Alföld délnyugati régióiban a piktek, nyugati-északnyugati területein pedig a brit kelták voltak a domináns népcsoportok. Azt, hogy a hódító rómaiak kiket neveztek *Novantae*-nek, illetve *Selgovae*-nek nem tudhatjuk. Azt sem tudhatjuk, hogy egyáltalán észrevették-e az őslakos, de keltaizált piktek, s az előző hódító brit kelták közötti különbségeket. Sőt még az is kérdéses a kutatók számára, hogy egyáltalán kik voltak a piktek, és volt-e valójában különbség köztük s a kelták között.

³ Tacitus: *Agricolája és Germániája*. Ford.: Télfy Iván, kiadja Lampel Róbert, Pest, 1867, XI. fejezet, 10. o.

⁴ Magnusson 16.

⁵ Magnusson 16.

⁶ Magnusson 16–17.

⁷ Magnusson 17.

⁸ R L. MACKIE – J. ROSS: *Kings and Queens of Scotland*. New Lanark (Scotland), 2000, Geddes & Grosset. (továbbiakban: Kings...) 9.

⁹ TACITUS: *Agricolája és Germániája*. Ford.: Télfy Iván. Pest, 1867, kiadja Lampel Róbert. (A továbbiakban: Germania) XXV. fejezet, 22.

¹⁰ Kings... 10. o.

- ¹¹ Germania XXVII. fejezet, 23–24.
- ¹² Germania 25.
- ¹³ Calgacus kelta eredetét nevéből eredeztetik. A Calgacus nevet a gael „*Calgath*” szóra vezetik vissza. Ez fegyveres, karddal rendelkező embert jelent. Egy ilyen név csak alátámasztja Tacitus megjegyzését, miszerint a legbátrabb, legvitézebb harcost választották meg a sereg vezetésére. (Magnusson 18.)
- ¹⁴ Magnusson 17.
- ¹⁵ „*Mons Graupius*” pontos helyét mind a mai napig nem sikerült vitathatatlanul beazonosítani. A régészek és történészek között egy véget nem érő vita forrását jelenti. Egyesek szerint a Tacitus által említett *Mons Graupius* nem más, mint a mai Bennachie-hegység Aberdeentől mintegy 40-50 km-rel északnyugatra. Mások ennél jóval délebbre, a mai Stonehaven térségébe, Aberdeentől dél-délnyugatra helyezik azt. Megint mások az elnevezést alapul véve úgy vélekednek, hogy mivel a *Graupius* és a mai Grampian szavak közötti hasonlóság annyira nyilvánvaló, ha nem meggyőző, hogy a két helységnév egy és ugyanazt a földrajzi helyet fedi. Eszerint a *mons graupius*-i csata az eddig gondolttól sokkal messzebb, valahol a mai Inverness környékén játszódhatott le. Az is előfordulhat, hogy az egyesült kaledóniai törzsek serege ugyanazon a cullodeni csatamezőn szenvedett vereséget, ahol 1600 évvel későbbi utódaik 1746-ban. (Magnusson 17–18.)
- ¹⁶ Ez a harmincezeres szám, melyet Tacitus említ, igencsak figyelemre és csodálatra méltó. A két legnagyobb 18. századi jakobita felkelésben ugyanis együttesen nem állt hadban ennyi skót felvidéki lázadó. Az 1715-ös felkelésben tizenkettőezer, 1745–46-ban pedig nyolcezer fős hadseregük volt a lázadó skót jakobitáknak. Ezen seregek összlétszáma mintegy kétharmad részét fedi a *Calgacus* vezette egyesült kaledóniai hadsereg létszámának. (ANDREW MACKILLOP: „*More Fruitful than the Soil*”. 1715–1815. East Lothian, 2000, Tuckwell Press. 236.; Duane Meyer: *The Highland Scots of North Carolina 1732–1776*. Chapel Hill, 1961, The University of North Carolina Press. 13–14.)
- ¹⁷ Germánia 31.
- ¹⁸ Germánia
- ¹⁹ Germánia XXXVII. fejj., 33.
- ²⁰ *Tacitus összes művei*. Ford.: Borzsák István. Budapest, 1970, Magyar Helikon. 13.
- ²¹ Kings... 11.
- ²² *Thule* szigetét Kr. e. 325 körül említette először ókori földrajzi leírásában a *massíliai Püthéasz*. A messzi északra, a borostyán földjére elhajózott szerző nyomán *Tyle*, *Thyle* vagy *Thule* legendás szigetét tartották az ókorban a világ északi végének, amelyen túl az örök fagy miatt már nem lehet jutni. Erre utal az *Ultima Thule*, legvégső pontot jelentő kifejezés. (*Thule, a világ északi vége*. http://lazarus.elte.hu/~zoltorok/Izland/izland_thule.htm 2003–12–19.)
- ²³ *Trucculentum* földrajzi helyzete nincs beazonosítva.
- ²⁴ Kings... 12.
- ²⁵ „Az első katonai munka, mely Észak-Britanniát elválasztotta Dél-Britanniától hosszú időkre, egy a rómaiak által épített híres fal volt, mely a Tyne és a Solway között húzóódott. A későbbiekben ez lett a határvonal Anglia és Skócia között. A skótok nemzeti büszkeségük egyik legmaradandóbb forrását ennek eszméjének jegyében találták meg. Míg a félelmetes római haderő minden nehézség nélkül foglalta el a faltól délre fekvő britanniai területeket, addig a skótok ősei évszázadokig kitartottak a Római Birodalommal szemben, és megalkuvást nem ismerő ellenállásukkal arra készítették a hódítókat, hogy megépítsék az egyik legcsodálatosabb európai védelmi vonalat Britannia provincia védelmére, a Hadrianus-falat.” – Iain MacIvor az Ancient Monuments for Historic Scotland főmunkatársa. (Magnusson 15.)
- ²⁶ Az egykori Antoninus-fal olyan volt, mint egy egységes és erős barikád, mely Skócia legkeskenyebb részén, a Firth of Forth és a Firth of Clyde közötti földszoroson húzóódott át.

Tulajdonképpen az Alföld és a Felvidék közötti határt jelölte már akkor ki. A fal a Firth of Forth déli oldalán, Edinburgh-tól nyugatra kezdődött, és Glasgow nyugati részénél a Firth of Clyde északi partjánál ért véget. A fal építését Kr. u. 140 tájékán kezdték el a rómaiak, s négy évbe telt, míg befejezték a munkálatokat. Maga a fal tőzegből készült, 3.4 méter magas, masszív kőalapon álló védelmi sánc volt. Ennek tetején gerendából készült mellvéd védte a szolgálatban lévő római őrszemeket. A fal megépítéséhez szükséges tőzeget abból a széles és mély védelmi árokból nyerték az építők, amelyet sánc előtt, annak teljes hosszában kiástak. Az Antoninus-falat hosszában erődök díszítették és erősítették. Ezeket az erődöket a fal déli oldalán végigfutó katonai út kötötte össze egymással, s a civilizált külvilággal. Az erőteljes katonai jelenlét, s a felépített erődök dacára az Antoninus-fal nem volt egy áthághatatlan és legyőzhetetlen akadály egy jól megszervezett támadás esetén. Már tervezése és kivitelezése idején sem arra szánták, hogy hatalmas támadásokat védjen ki, és felkelések leverését innen kiindulva hajtsák végre a rómaiak, hanem, hogy ezen védelmi vonalra, s erődjeire támaszkodva megelőzzék a lázadások kirobbanását. Másrészt a fal vámhatárként is szolgált. Segítségével ellenőrizni tudták a birodalomba befelé illetve az abból kifelé történő és mozgó kereskedelmet, közlekedést. Végül fontos katonai bázist jelentett Britannia provincia északi határvédelmének szolgálatában. Maga az Antoninus- és Hadrianus-fal közötti terület – a skót Alföld – ütközőzónaként funkcionált a kaledóniai törzsek támadása esetére. (Magnusson 14.; Kings... 13.)

²⁷ Az első jelentős lázadás Kr. u. 155-ben tört ki, mikor is a Cheviot-domság területén élő törzsek megtámadták a római erődöket. Az Antoninus védelmi vonalat a rómaiak kiürítették, s miután a felkelők elfoglalták *Trimontium* erődjét, visszavonták csapataikat Hadrianus faláig. A germániai erősítés megérkezésével a rómaiak levették a zendülést, s újból birtokba vették a területet. A béke azonban csak ideiglenes volt, mert Kr. u. 162-ben újabb felkelés tört ki a római hatalom ellen. Ennek leverését követően az emberek már tudták, hogy nincs túl sok hátra a rómaiak uralmából. Az újonnan emelt épületeket csak hevenyészve, felületes gondossággal építették fel. Úgy tűnt, már tudják, nincs sok idejük hátra. Ez az idő Commodus trónra lépésével érkezett el. A skót törzsek újra fellázadtak, és Commodus nem fecsérelt több erőt a terület pacifikálására. A római haderőt a Hadrianus-falig vontatott vissza. Miután így békét teremtett, felvette a Britannicus nevet. Az egykori római erődöket, oltárokat, mérőköveket a lázadók felgyújtották, elpusztították, a föld alá temették. Róma hatalmának Skóciában befellegzett. (Kings... 13–14.)

²⁸ Kings... 15.

²⁹ Kings... 15.

³⁰ A piktek Skócia őslakói. Nevüket a rómaiaktól kapták, akik a festett testőkaledóniai barbárokat nevezték „*picti*”-nek, vagyis festetteknek. A piktek eredetét kutató vita igen régi keletű, s mind a mai napig nincs általánosan elfogadott vélemény a témát illetően. Ennek főként az az oka, hogy a piktek ősi nyelvéről igen keveset tudunk, azt is csak egy-két ősi településnév fennmaradásából. A késő római és kora középkori források idejében a piktek kelta nyelven beszéltek. Azt azonban nem tudjuk, hogy ez a brit hódítók keltaizációs hatásának tudható be, avagy már eredetileg is ez volt a piktek nyelve. A 18. században kialakult vitában először még a germán és a kelta eredet mellett, illetve ellen érveltek a kutatók. A 19. században aztán végképp elvetik a germán eredet lehetőségét, és egy újabb elmélettel állnak elő, a nem-indogermán állásponttal. A 20. század elején a témát kutató szakemberek jelentős része a nem-indogermán elméletet teszi magáévá. A század végén azonban újra előtérbe kerül a pikteket keltáknak definiáló elmélet. A vita tehát koránt sem lezárt, sőt valószínűleg még jó ideig nem is lesz az. (Heron 556–558.; Magnusson 24–25.)

³¹ PHILIP DIXON: *Britek, frankok, vikingek*. Budapest, 1985, Helikon Kiadó. (továbbiakban: Dixon) 49–50.

³² A korabeli római és a későbbi keresztény történetírók által „*Scoti*”-nak nevezett gael keltákat

nem szabad összekeverni a későbbi skótokkal. A skótok őse az az antrimi *Dál Riáta* kelta törzs volt, amelyik majd az 5. században Argyllban alapít királyságot, s tulajdonképpen a középkori Skót Királyság alapjait rakja majd ezzel le. A 4. század folyamán a *Dál Riáta* soha nem támatta Britannia provinciát, annál inkább a skót Alföldön eltrülfüggetlen brit királyságokat, mint Strathclyde, Rheged vagy Cumbria. A források által „*Scoti*”-nak nevezett tengeri rablók az ír kelták voltak. (E. J. BYRNE: A korai ír társadalom. I–IX. század. In T. W. Moody – F. X. Martin [szerk.]: *Írország története*. Budapest, 1999, Corvina, 26–28.)

Itt érdemes még megjegyezni, hogy a keltákon belül is megkülönböztetünk két fő ágat. A brit kelták voltak azok, akik a római hódítással szembeszálltak, s akik végül is saját nyelvük megtartása mellett oly mértékben romanizálódtak, hogy hódítóik vallását, életmódját, értékrendjét teljes mértékben magukévá tették. Ezek a brit kelták vívnak majd élet-halál harcot a rómaiak kivonulása után évszázadokon keresztül az új hódítókkal, az angolszászokkal. Ilyen brit kelta nyelv a ma is beszélt breton és wales-i, valamint a 19. században kihalt cornish. A gael kelták ősei valamikor időszámításunk előtt érkeztek az Ír-szigetre a Hispán-félszigetről. Pontos dátumot nem ismerünk, csak azt tudjuk, hogy Kr. e. 150-ben már a zöld szigeten voltak. Ezen keltáknak ugyancsak két beszélt nyelvük van, az ír és a skót gael, valamint ebbe a nyelvcsaládba tartozott még a mára már kihalt manx. (Pyles–Algeo: *The Origin and Developments of the English Language*. 1982. 76–77.)

³³ Ezt Gildas, Britannia romlásáról írott műve is alátámasztja. (GILDAS: *Britannia romlásáról*. Documenta Historica 32. Szeged, 1997. 22.)

³⁴ Dixon 50–51.

SÁNDOR CSILLA

A TEVÉL – Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája

2. rész

I. Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligájának megalakulása

A győztesek és a nyugati közvélemény meggyőzésére, a szomszédos népek által folytatott propaganda magyarellenes élének tompítására és a területi integritás védelmére Magyarországon számos szervezet, csoport alakult a háborút követően. A legjelentősebb szervezet 1918. december 4-én alakult meg, Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája, röviden TEVÉL néven.¹

A TEVÉL 1918. december 15-én este 8 órakor a IX. kerület Lónyai utca 4/c II. emeletén a református gimnázium könyvtártermében tartotta előkészítő közgyűlését, amelyen a következő tárgysorokban döntöttek: az ügyvezető bizottság felállítása, elnökség, a tisztikar megválasztása az eddigi működés fejleményei, javaslatok elfogadása, a Liga céljainak és eszközeinek pontos meghatározása. A közgyűlés az elnöki feladatok ellátására Lóczy Lajos dr. egyetemi tanárt kérte fel. Az elnök beszédében kifejtette, hogy a legfontosabb az ország gazdasági egységének megőrzése és ez nemcsak a magyarság, hanem a nemzetiségek érdeke is. „A Liga feladata sem más, mint az, hogy erről a tényről a szellemi propaganda útján a